THE ISRAELITE PRESS

The only Jewish Newspaper of Western Canada.

אידישע ווארט

Office and Place of Business: New Israelite Press Bldg., 165 Selkirk Ave. East

Published daily except Saturday and Sunday

ENTERED AS SECOND-CLASS MAIL MATTER AT OTTAWA

Subscription: $6.00 per year.

Est. 1910 Phones: 55 409—52 213

Winnipeg — Manitoba

אנטיסעמיטיזם אין די לעצטע וואלן

מיר, קאנאדער אידן, קאנען מיט צופרידנהייט באהויפטן, אז מיר ווייסן דא זייער ווייניק פון אנטיסעמיטיזם. עס זיינען דא ביי אונז דיסקרי־ מינאציעס קעגן אידן אויף פארשיידענע עקאנאמישע געביטן, אבער מען קאן זיי קוים באצייכענען ווי אנטיסעמיטישע: זיי זיינען גיכער א פראדוקט פון איינגעווארצלטן חשד בנוגע פרעמדע בכלל. עס זיינען דא ביי אונז אויך אנטיסעמיטן, אבער אממייסטן שעמען זיי זיך ארויסצוגיין מיט זייער אנטי־ סעמיטיזם אין דער עפנטלאכקייט, און האלטן אים פאר זיך, ווי א פערזענ־ לאכן ענין.

עס זיינען אבער דא אויך איינציקע שרייענדיקע אנטיסעמיטן ביי אונז, און לעצטנס האבן זיי זיך אנגעהויבן לאזן הערן, באזונדערס אינ'ם פראנצוי־ זיש־קאטוילישן קוועבעק, וואו א פאר פראנצויזישע בלעטלאך, ווי די "גאגליו" און "לע מירואר" שיטן פעך און שוועבל אויף אידן, לויט'ן מוסטער פון די שמוציקסטע איראפייאישע אנטיסעמיטישע גאסן־בלעטלאך.

אין די לעצטע וואלן איז דער אנטיסעמיטיזם, דאכט זיך צום ערשטן מאל אין דער געשיכטע פון קאנאדער פעדעראלע וואלן, אויסגענוצט געווארן אין א גרויסער מאס פאר פאליטישע צוועקן. אויסגעצייכנט זיך האט בא־ זונדערס די "גאגליו", וועלכע האט אינ'ם קאמפיין געקעמפט פאר דער קאנ־ סערוואטיווער פארטיי, אטאקירנדיק מר. קינגס אדמיניסטראציע ווי א "אי־ דישע רעגירונג", און שרייבנדיק גיפטיקע העצע־ארטיקלען קעגן אידן.

אט זיינען א פאר ביישפילן פון דער "גאגליוס" אטאקעס, ווי זיי ווערן איבערגעגעבן אין "קענעדער אדלער":

"אידן זיינען דער פלוך פון אלע פעלקער. מען קאן ביי אידן אוועק־ נעמען די מאכט, ווען מען זאל ביי זיי גארנישט ניט קויפן".

"קריסטן און פראנצויזן! לאמיר זיך פאראייניקן אין א קרייצצוג . . . ניט צו דערלאזן אז קאנאדע זאל ווערן א אידיש לאנד און נידערשטימען דעם אידן מאקענזי קינג, ווי מיר וועלן נידערשטימען דעם אידן טאשעראָ".

דא האט איר א מוסטער פון וואנזיניקער אנטיסעמיטישער פלאפלע־ ריי, מיט וועלכער א רומענישער קוזא אדער א דייטשער היטלער וואלט גע־ קאנט שטאלצירן . . . .

צום כבוד פון דער קאנסערוואטיווער פארטיי מוז אבער געזאגט ווערן אז אט די ווילדע העצע האט גארנישט ניט געהאט צו טאן מיט איר אפי־ ציעלער פירערשאפט, כאטש, פון דער צווייטער זייט, איז עס אונז ניט בא־ קאנט, אז זי זאל זיך האבן פון איר עפנטלאך אפגעטרייסלט.

און צום כבוד פון די קאנאדער וויילער בכלל און די פראנצויזיש־קאנא־ דער וויילער בפרט מוז געזאגט ווערן, אז זיי זיינען פון דער דאזיקער העצע ניט באווירקט געווארן: ניט געקוקט אויף די גרויסע געווינסן וואס די קאנ־ סערוואטיוון האבן געמאכט אין קוועבעק בכלל, זיינען אבער דוקא אלע "גאגליו" קאנדידאטן דורכגעפאלן.

אין מאנטרעאל גופא איז אין א פראנצויזישן וואל־קרייז ווידערדער־ וויילט געווארן צום פינפטן מאל דער אידישער קאנדידאט ס. וו. דזשייקאבס, וואס האט קיינמאל ניט פארלייקנט און איז אלעמאל געווען אויסגעשפראכן אין זיין אידישקייט. און קעגן וועמען די "גאגליו" חברה האט באזונדערס ביטער געקעמפט. זיינע קעגנער האבן געקראגן אזוי ווייניק שטימען, אז זיי האבן פארלארן זייערע דעפאזיטס.

אז דער אנטיסעמיטיזם איז נאך דערווייל ניט קיין פאליטישע סחורה אין קאנאדע, דערוויזט טיילוויז אויך די דערוויילונג פון א דריטן אידישן דעפוטאט אינ'ם קאנאדער פארלאמענט, סעם פעקטאר, פון טאראנטא. טא־ ראנטא איז ניט קיין באזונדערס אידן־און אימיגראנטן פריינטלאכע שטאט, און דא איז א אידישן ליבעראלן קאנדידאט צום ערשטן מאל פאר צענדלי־ קער יארן געלונגען דורכצוברעכן די טאראנטער קאנסערוואטיווע פעסטונג. ער איז אמת דערוויילט געווארן הויפטזאכלאך מיט אידישע שטימען, — אבער די אידישע שטימען וואלטן ניט געווען גענוג, ווען ער קריגט ניט אויך א גענוגנדיקע שטיצע פון ניט־אידן.

אין ערך דאס זעלבע האט אויך פאסירט מיט היפסן, אין וויניפעג. ער האט געקראגן זיינע מערהייטן אין די ניט־אידישע שטים־פלעצער, כמעט אזוי גוט, ווי אין די אידישע.

מיר קאנען אזוי מיט צופרידנהייט באשטעטיקן, אז דער פארזוך ארייַנצופירן ביי אונז אנטיסעמיטיזם אין דער פאליטיק איז מיאוס דורכגע־ פאלן. הלואי אויף ווייטער ניט ערגער . . .

נאך זעכצן יאר

מיט זעכצן יאר צוריק אין דער צייט האט זיך צעפלאקערט די גרוי־ סע מלחמה, וואס האט ארומגעכאפט א האלבע וועלט און האט געבושעוועט איבער פיר יאר צייט.

די וועלט האט באצאלט א גוואלדיקן פרייז פאר דער מלחמה. מיליא־ נען יונגע לעבנס זיינען אויסגעלאשן געווארן אויף די שלאכט־פעלדער, און אנדערע מיליאנען זיינען פארקריפלט געווארן און זיינען געבליבן שאטנס פון מענשן. נאך גרעסער איז געווען די צאל קרבנות פון די פאלגן פון דער מלחמה, — די צענדליקער מיליאנען וואס זיינען אומגעקומען פון הונגער, פון נויט און פון קראנקהייטן. שוין אפגערעדט פון די קאלאסאלע מאטערי־ עלע פארלוסטן, וועלכע ליגן נאך עד היום ווי א ריזיקע לאסט אויף די פליי־ צעס פון די פעלקער, און וועלן זיי נאך דריקן פאר דורות.

די מלחמה איז געפירט געווארן אינ'ם נאמען פון הויפע לאזונגען, מיט וועלכע מען האט געזוכט אנצוהאלטן דעם געדולד פון די פעלקער און פארמאניען זיי צו די שלאכט־פעלדער צו פארגיסן זייער בלוט.

און איצט, זעכצן יאר נאכ'ן אויסברוך פון דער גרויסער מלחמה, זיי־ נען די לאזונגען לאנג פארגעסן געווארן. די וועלט איז ווידער באוואפנט ביז די ציין, און גייט מיט פעסטע טריט צו נייע קאטאסטראפעס. די דעמאקרא־ טיע, וועלכע די מלחמה האט געזאלט רעטן, ליגט א געבונדענע אין די הענט פון דיקטאטארן אין די מייסטע איראפייאישע לענדער.

איין זאך האט אבער די מלחמה דערגרייכט: זי האט אויפגעטרייסלט טראנען און אומגעווארפן רעגירונגען, — כאטש אין איינ־ יקע פאלן זיינען די רעגירונגען פארביטן געווארן אויף ערגערע. דאס וועט אבער דינען פאר א דראאונג צו די רעגירונגען, זיי זאלן ניט אזוי גערן אריינ־ ווארפן זיך אין נייע מלחמה אוואנטיורעס: דער גורל פון יענע רעגירונגען וועט שטיין פאר זייערע אויגן.

אט די דראאונג האט אפשר פאר'ן לעצטן צענדליק יארן ניט איינ־ מאל פארהיט די וועלט פון א נייעם אויפרייס. אין דער אטמאספערע וואס איז נאך אנגעזאפט מיט עקספלאדירנדיקע שטאפן פון דער בלוטיקער מלחמה און אומגערעכטן פרידן . . .

די נייע פאגראם כוואליע אין רומעניע

פון י. יעווין

די דערוויילונג פון פראפעסאר קוזא אין רומענישן פארלאמענט האט דערמו־ טיקט די שונאי ישראל צו א לעבהאפטי־ קער טעטיקייט. די ביז איצטיקע אנטי־ סעמיטישע אגיטאציע, וואס האט פריער געטראגן א צופעליקן כאראקטער, ווערט געפירט לויט אן איינהייטלאכן סיסטעם און באדייט א רעאלע געפאר פאר דער מלוכה־ארדענונג.

די קוזיסטן, וואס פילן זיך גאנץ פעסט אין אלטן קעניגרייך, האבן זיך לעצטנס פארנומען צו פארשפרייטן זייער שווארצע הערשאפט אויך אין די נייע־פאראיי־ ניקטע פראווינצן: בעסאראביע, בוקאווינע זיבנבירגן. די דאזיקע ארבעט ווערט גע־ טאן פלאנמעסיק מיט דער הילף פון די גלחים, פאלקס־לערער און רעגירונגס־בא־ אמטע מערסטנטיילס קעגן דעם ווילן פון דער ארטיקער קריסטלאכער באפעלקערונג.

די רעגירונג קוקט אויף דער קוזיסטישער ארבעט גאנץ רואיק און גיט אפט אפענע שטיצע די פאגראמשטשיקעס. די נעץ פון די אנטיסעמיטישע גרופן וואקסט אזוי ארום פון טאג צו טאג און די קינסטלאך־ געפלאנצטע קוזיסטישע לערע גיט שוין איר בלוטיקע פרוכט.

אין דער ערשטע רייע קומט אין בא־ טראכט בעסאראביע. די דאזיקע פראווינץ איז אזוי דערשלאגן עקאנאמיש און פאלי־ טיש, אז זי האט ניט קיין אינטערעס פאר כל'ערליי אוואנטירעס און ווען ניט דאס הייפעלע באאמטע וואלט די רו דא אין קיין פאל ניט געשטערט געווארן. די צרה באשטייט אבער דערין, וואס קוזיזם איז אין בעסאראביע אומגליקלאכערווייז גע־ ווארן א סינאנים פון פאטריאטיזם, און יעדער גובערנאטאר, וואס וויל זיך אויס־ פיינען פאר דער צענטראלער מאכט, האלט פאר זיין חוב צו שטיצן, אדער לכל הפחות טאלערירן די אידן־פיינטלאכע הע־ צע. דערמיט דערקלערט זיך וואס אין איי־ ניקע קרייזן פון בעסאראביע האבן די קו־ זיסטן באקומען בשעת די לעצטע פארלא־ מענטארישע וואלן אן באדייטנדיקע צאל שטימען און וואס די פאגראמען־געפאר הייגנט תמיד ווי א געוויטער־וואלקן אי־ בער דער דאזיקער געגנט.

אויב אין בוקאווינע הערשט די זעלבע פראטעקציאנס־פאליטיק פון דער מאכט לגבי די אנטיסעמיטן, איז די לאגע אין זיבנבירגן נאך מער פארוויקלט. דארט געפינט זיך די אידישע באפעלקערונג צווי־ שען דעם האמער און קאוואדלע, צווישן די רומענער און אונגארן — און דעם אי־ דישן ישוב דראעט צו ווערן א באל אין דעם פאטריאטישן געפעכט, וואס קומט פאר צווישן די צוויי צעקריגטע פעלקער.

דער פאקט, וואס דער קוזיזם האט זיך איבערגעווארפן אויף די נייע פראווינצן, איז באגעגנט געווארן מיט גרויס זארג פון'ם רומענישן אידנטום. די רעגירונג האט זיך אבער דערפון ניט געמאכט קיין שום וועזן און געלאזט די פאגראמשטשי־ קעס פארגיפטן די אטמאספערע אין די דאזיקע געגנטן. די פאסיווע האלטונג פון די איצטיקע מאכט־האבער האט דערמו־ טיקט די שונאי־ישראל צו אויפהויבן אי־ בער די נייע פראווינצן די שווארצע פאן פון אנארכיע און דורך מערדערער אטאקעס אין פארשיידענע עקן פון לאנד שאפן דעם איינדרוק, אז זיי זיינען אלמעכטיק און באהערשן גאנץ רומעניע.

די לעצטע פאר וואכן האבן זיך אין לאנד אפגעשפילט שווערע אנטיסעמיטי־ שע עקסצעסן אין פארשיידענע פלעצער און הגם זיי זיינען גאנץ פארשיידנארטיק שפירט זיך א געהיימע האנט פון א מעכ־ טיקער ארגאניזאציע, וואס פארפעסטעט די לופט און זייט אומעטום צעשטערונג און האס.

אנגעהויבן האט זיך עס אין בעלץ (בעס־ סאראביע). אין דער דאזיקער געגנט האבן זיך די קוזיסטן געשאפן פאר די לעצטע פאר יאר א פעסטע פאזיציע און אגיטירן ענערגיש אין די ארומיקע דערפער. די שטאט, וועלכע ציילט דרייסיק טויזנט נפשות, האט זיך מיט אמאל דערפילט אונטער'ן טעראר פון א גרופע פאלקס־לע־ רער און פאליציי אגענטן, וועלכע האבן אונטער א פאטריאטישן שלייער קולטי־ ווירט אין די שולן און רעגירונגס־אנ־ שטאלטן די שנאה צו אידן. צוערשט האט מען געשלאגן אידן אין'ם ארטיקן שטאט־ גארטן, דערנאך האט מען אנגעהויבן צו באפאלן איינציקע אידישע דורכגייער אויף די גאסן. אלע אינטערווענצן ביי דער אר־ טיקער מאכט זיינען געבליבן אן רעזול־ טאטן און אפט האט מען זיך ציניש אויס־ געלאכט איבער אידישע קלעפ. אין דער ווירקלאכקייט אבער פלעגט מען די ארעס־ טירטע כוליגאנעס באלד באפרייען און אויף דער באשולדיקונגס־באנק פלעגט מען אוועקזעצן די געליטענע אידן. באזונ־ דערס האט זיך אויסגעצייכנט אויף דעם דאזיקן געביט דער פראקוראר פון'ם בעל־ צער טריבונאל, וועלכער האט דורך זיין אנטיסעמיטישער האנדלונג געגעבן אנצו־ הערעניש די קוזיסטן, אז אידיש פארמעגן און בלוט איז הפקר.

די אומבאשטראפקייט פון די כוליגא־ נעס און די אפענע שטיצע וואס די מאכט האט געגעבן די "זאאלאגישע פאטריאטן" האט געפירט דערצו, אז לעצטן יוני איז אין בעלץ פארגעקומען א ווירקלאכער פאג־ ראם. איינציקע הונדערט יונגען האבן בא־ פאלן דעם אידישן קווארטאל און האבן צעראבירט פיל אידישע וואוינונגען און קראמען. דערביי האט מען פארוואונדעט איינציקע אידן, וועלכע האבן געפראוווט גיבן א ווידערשטאנד.

דער בעלצער פאגראם האט אויפגע־ טרייסלט דאס גאנצע בעסאראביער אידנ־ טום, וועלכעס האט אין די עקסצעסן דער־ זעען א סיגנאל צו נייע קוזיסטישע אויס־ ברוכן אין דער דאזיקער פראווינץ. די בעלצער אידן האבן געשיקט א ספעציעלע דעלעגאציע קיין בוקארעסט, וועלכע האט צוזאמען מיט די קריסטלאכע פארלאמענ־ טאריער פון בעלצער קרייז אויפגעפאדערט די רעגירונג צו מאכן א סוף צו דער קו־ זיסטישער אגיטאציע. דער שטאט־סעקרע־ טאר אנגעלעסקו האט אפילו ניט אויסגע־ הערט די דעלעגאציע און דערקלערט אפן, אז דער בעלצער פאגראם איז א רעזולטאט פון אידישער פראוואקאציע. אומעטום, וואו די דעלעגאציע האט געזוכט שטיצע, האט זי געפונען געשלאסענע טירן און שטיינערנע הערצער. מען האט למראית־ עין צוגעזאגט אויסצופארשן די געשעע־ נישן אבער קיין רעאלע שריט זיינען ניט אונטערנומען געווארן.

דארום איז ניט צו באוואונדערן, וואס שפעטער מיט איינציקע טעג איז דאס אנ־ טיסעמיטישע פייער אויסגעבראכן אין אנ־ דערע געגנטן, צוערשט זיינען פארגעקו־ מען פאגראמען אין בוקאווינע (וואמא, קימפאלונג און סוטשאווא) און לעצטנס אין טראנסילוואניע — בארשא — מאר־ מאראש געגנט. אויב אין בוקאווינע האבן מיר פאר זיך געוויינלאכע עקסצעסן, וואס דערמאנען אין די פאגראמען פון דער צארישער צייט, איז אין בארשא פארגע־ קומען א קאטאסטראפע, וואס געפינט איר גלייכן נאר אין די אנאלן פון מיטלאלטער. אין א שיינעם טאג האבן די קוזיסטן אנ־ געצונדן דעם אידישן קווארטאל גלייכצייטיק פון עטלאכע זייטן און מיט'ן פייער זיינען פארניכטעט געווארן אין איינציקע שעה הונדערט און דרייסיק אידישע הייזער. צוויי טויזנט אידישע נפשות זיינען פארבליבן אן א דאך און די נויט איז ממש ניט צו באשרייבן. שוין איינציקע וואכן פרייער האט אין דער אומגעגנט געבושעוועט פראנק און פריי די אנטיסעמיטישע אגיטאציע. די גלחים רומיטערוועסקו און בערינדעי האבן צונויפגערופן פארזאמלונגען פון פויערים און האבן אויפגעפאדערט די לעצטע זיך אפצוזאגן מיט די אידן. אומזיסט האבן די אידן געבעטן שטיצע ביי דער ארטיקער מאכט און זי געווארנט אז די קוזיסטן גרייטן זיך אונטערצוצינדן דאס שטעטל. די פאליציי האט ניט געלייגט קיין שום אכט אויף דער אידישער אינטער־ ווענץ און אלס רעזולטאט פון איר נאכלעס־ סיקייט איז חרוב געווארן א בליענדיקער אידישער ישוב.

נאר אויך די קאטאסטראפע פון באר־ שא האט ניט געווירקט אויף דער רעגירונג און די לעצטע פארשפרייט ענערגיש די ווערסיע, אז די שריפה אין בארשא איז געקומען אלס רעזולטאט פון א פשוט'ער אומפארזיכטיקייט און קימערט זיך ווי־ ניק וועגן דעם גורל פון די אידן.

די כוואליע פון אנארכיע וואקסט אבער, און די קוזיסטישע באוועגונג, וואס באגע־ גענט ניט קיין שטערונג אין איר פארברע־ כערישער טעטיקייט, באקומט אלץ מער חוצפה און קראפט. זעליא קאדריאנו — דער פרייגעשפראכענער מערדער פון'ם יאסער פרעפעקט — פארט ארום איבער'ן לאנד און ארגאניזירט אומעטום די אנטי־ סעמיטישע "אייזערנע גווארדיע". מיט דער דאזיקער שווארצער ארמיי גרייט זיך קאדריאנו צו מאכן א קרייץ־צוג קעגן די אידן. די טעג האט ער צעשיקט אין אלע אפטיילונגען פון דער "אייזערנער גוואר־ דיע" א צירקולאר, אין וועלכן עס ווערט געמאלדן, אז ער נעמט אונטער דעם 10טן יולי א מארש אויף בעסאראביע. דער באפעל איז געשריבן אין א קאטעגארישן טאן און אנטהאלט א שטרענג־אויסגעאר־ בעטן פלאן. מ'גייט אריבער דעם פרוט אין זיבן קאלאנעס אפגעשיידט איינע פון דער אנדערער אויף א שטרעקע פון 20 קילא־ מעטער. איין גרופע מארשירט אין דער ריכטונג פון אקערמאן. די אנדערע — אויף בענדער. יעדער גווארדיסט דארף זיך באזארגן מיט שפייז און וועש אויף א מא־ נאט צייט און מוז אומבאדינגט קומען קיין גאלאץ דעם 18טן יולי אין דער הויפט קווארטיר (אנגעוויזן דעם אדרעס).

דער צירקולאר, וואס קלינגט, ווי א מא־ ביליזאציע באפעל פארענדיקט זיך מיט פאלגנדיקע ווערטער: דאס, וואס מיר נעמען איצט אונטער — שרייבט זעליא קאדריאנו — איז ניט קיין בלויזע פאר־ גענוגנס פראמענאדע. מיר קומען דערפילן אונזער חוב צום רומענישן פאלק. עס איז מעגלאך, אז אונז וועט אויסקומען צו קעמפן מיט שוועריקייטן, נאר מיר דארפן זיין, ווי תמיד, מונטער און שפאנען פאר־ אויס, זינגענדיק דאס ליד פון'ם אויפוואכ־ נדיקן רומענישן פאלק.

מ'דארף זיין טויב, כדי ניט צו דערהערן אין דעם באפעל פון זעליא קאדריאנו, א רוף צו אפענעם בירגער קריג. די איצטיקע עקאנאמישע לאגע פון'ם לאנד פארלייכ־ טערט די קוזיסטן זייער העצע און מאכט די אידן פאר א שעיר לעזאזל פון פרעמ־ דע זינד. די רומענישע געשיכטע האט שוין רעגיסטרירט פאקטן, ווען עס האט זיך אנגעהויבן מיט אויסזעצן אידישע שויבן און פארענדיקט מיט א בלוטיקן פויערים אויפשטאנד. די איצטיקע רעגי־ רונג, וואס האלט זיך פאסיוו צו דעם ווילדן וואוקס פון דער אנטיסעמיטישער באווע־ גונג, טראגט די פולע פאראנטווארטלאכ־ קייט פאר אלע מעגלאכע פאלגן. די רומע־ נישע אידן פאלגן נאך מיט גרויס זארג די אנטוויקלונג פון די געשעענישן און קוקן צו מיט פחד און שוידער ווי דאס לאנד גייט איבער צעשפאלטענע אידישע קעפ מיט וואקלענדיקע טריט אנטקעגן הפקרות און תהו ובהו.

יולי, 1930. (איטא).

די מערקווירדיקע געשיכטע פון אן אָרימען מלמד, וועלכער איז געוואָרן דער גרעסטער געלט פעלשער אויף דער וועלט

פון י. בראון

יארן לאנג האט ער געפירט פאר'ן נאז די גאנצע פאליציי פון איראפע, און ווען מען האט אים שוין געפאנגען און אריינגעזעצט אין טורמע, פלעגט ער זיך אויסדרייען פון אונטער זייערע הענט.

"נחום שאפירא: דער וועלט מייסטער פון די געלט פעלשער".

אונטער'ן דאזיקן טיטול האט די ווינער סאציאליסטישע "ארבעטער צייטונג" אפ־ געדרוקט א סענסאציאנאלן ארטיקל, אין וועלכן עס ווערט דערציילט די אינטע־ רעסאנטע לעבנס געשיכטע פון דעם גאלי־ ציאנער איד, נחום שאפירא, וועלכער איז געווען דער גרעסטער געלט פעלשער אין איראפע און מיט וועמעס פראצעס עס האט געקלונגען א וועלט צוריק מיט 35 יאר.

מיט א צייט צוריק האט דער ווינער פאליציי דירעקטאר איינגעלאדן א גרופע זשורנאליסטן אום צו באזוכן די אינסטי־ טוציעס אין דעם מוזעאום פון דער פא־ ליציי דירעקציע.

די זשורנאליסטן האט מען דאן גע־ וויזן פארשיידענע טיפן און בילדער פון פארשיידענע פארברעכער, פארשיידענע מאשינען פון געלט פעלשער פון דאקו־ מענטן פעלשער און א. וו.

— איך האב עטוואס אינטערעסאנ־ טעס פאר אייך, מיינע הערן: איין בריוו אין דער אידישער שפראך פון דעם וועלט בארימטן געלט פעלשער, "נחום שאפירא" — האט ער זיך געווענדעט צו די זשור־ נאליסטן, ווייזנדיק זיי א גלעזערנעם קאסטן, אין וועלכן עס איז געלעגן א בריוו געשריבן אין אידיש און א בילד פון א אידן אין די מיטעלע יארן, מיט א קליין שווארץ בערדעלע און א יארמולקע אויפ'ן קאפ.

דאס איז געווען דאס בילד פון דעם גאליציאנער אידן, נחום שאפירא, דער גרעסטער מייסטער אין געלט פעלשן פון אלע צייטן.

דער בריוו איז געשריבן מיט א קליי־ נער האנטשריפט און געבויגענע שורה'־ לאך. אין בריוו ווערט געשריבן אין א פארשטעלטער שפראך וועגן פארשיידענע געהיימע געשעפטן מיט פאלש געלט, וועגן מאשינען און טעכנישע מיטלען דאס געלט צו מאכן און א. וו. צוליב דעם דא־ זיקן אידישן בריוועלע, וואס ליגט אין דעם גלעזערנעם קאסטן פון דעם ווינער פאליציי מוזעאום, האט נחום שאפירא פון טארנאפאל באקומען צוואנציק יאר טורמע.

איצט האט די ווינער "ארבעטער צייטונג" אויסגעפונען אלע דאקומענטן וועגן דער געשיכטע און דרוקט א גרויסן ארטיקל.

נחום שאפירא איז געווען א מלמד אין טארנאפאל, גאליציע. ווי אלע מלמדים, איז ער געווען א גרויסער קבצן. ער האט געהאט א ווייב מיט א פולע שטוב קינ־ דערלאך, וועלכע ער האט ניט געקאנט ער־ נערן. נחום שאפירא האט דארום אוועק־ געווארפן דאס מלמדות און ער האט גע־ עפנט א קליינע שיינק פון שנאפס, ביר און א. וו. אבער אויך דער שיינק איז ניט געווען קיין גלענצנדיקער געשעפט און קיין פרנסה איז נאך אלץ נישט געווען.

איינמאל האט שאפירא געשלאסן בא־ קאנטשאפט מיט אן אדעס'ער חברה מאן, אן אפעריסט, א שווינדלער, וועלכער האט געהאנדלט מיט "טריפה'ער סחורה" און "געפעקלט" קאנטראבאנד איבער דער גרעניץ קיין רוסלאנד — טאבאק, פאלשע פאסט מארקעס און א. וו. ער האט דעם גאליציאנער שיינקער און מלמד פארשפאר־ כען גרויסע גליקן און די ביידע האבן "בשותפות" גענומען "ארבעטן", מאכן פאלשע רוסישע פאסט מארקעס און שמוג־ לען די סחורה קיין רוסלאנד. עס האט לאנג נישט געדויערט און מען האט נחום שאפירא'ן געכאפט, אויף זיין פראצעס אין יאר 1878 איז ער פאראורטיילט גע־ ווארן צו צוויי יאר טורמע. אגב נאך אכצן מאנאטן זיצן איז נחום שאפירא'ן גע־ לונגען צו אנטלויפן פון דער טארנאפא־ לער טורמע קיין ווין.

אבער אין טורמע האט שוין נחום שא־ פירא געלערנט נאך א "מלאכה": מאכן פאלשע געלט. ער האט ארגאניזירט א באנדע פון געלט פעלשער, ער האט גע־ מאכט פאלשע הונדערטער און פופציקער קראנען מיט וועלכע זיי האבן פארפלייצט גאנץ ווין און עסטרייך אונגארן.

דער דאמאלסטדיקער פינאנץ מיניס־ טער האט זיך "געשטעלט אויפ'ן קאפ". אבער אומזיסט, די באנדע געלט פעלשער מיט נחום שאפירא אין דער שפיץ, האט מען נישט געקאנט כאפן. אט הייסט עס, אז נחום שאפירא געפינט זיך לאנדאן, און אט יאגן זיך די בעסטע דאמאלסטדי־ קע דעטעקטיוון נאך נחום שאפירא אין ווין, בערלין, אמסטערדאם, אבער אומ־ זיסט. שאפירא פירט פאר דער נאז די געשיקסטע דעטעקטיוון. ער געפינט זיך נאר אין לעמבערג, וואו ער באזיצט גרוי־ סע פארמעגנס געלט און נישט קיין פאלש, נאר עכט, גוט געלט.

וואו ערגעץ אן ארימע כלה, גיט איר נחום שאפירא נדן און מאכט איר חתו־ נה. ער העלפט אלמנות און יתומים. ער ארגאניזירט א גאנצע כאליאסטרע פון זיי־ נע דעטעקטיוון, זיינע "מיטארבעטער" און "אגענטן" זיינען געווען זיינע אמא־ ליקע "באהעלפערס", וועלכע האבן גע־ קנעלט אין זיין אמאליקן חדר מיט די קינדערלאך . . .

נחום שאפירא, אליין א קליין געבויגן אידעלע, פארט זיך ארום מיט א צערי־ סענעם טשעמאדאנטשיק, וועלכער איז אנ־ געפיקעוועט מיט געלט און אין אלע שטעט אין געהיים פארקויפט ער עסט־ רייכיש געלט, פופציקער און הונדערטער קראנען פאר א דריטל און פאר נאך ווי־ ניקער. פאר הונדערט קראנען פאלשע נעמט 17 קראנען גוטע.

"דער פינאנץ מיניסטער איז א נאר־ נישט", — זאגט שאפירא. "ער וויל, זאגט ער, שטירצן דעם פינאנץ מיניס־ טער, זאל ער גיין במחילה, אין באד אריין, דער ערל. און מיט פרויעם יאק־ לען (פראנץ יאזעף) וועל איך אויך לער־ נען בלק, — זאגט ער, — פארוואס האט ער מיר אריינגעזעצט אין טורמע, הא?

— ר' נחום — זאגט מען — ר' נחום, עס איז דאך א פארברעכן, מען טאר נישט מורד במלכות זיין, מען טאר נישט מאכן קיין פאלש געלט.

— איך פייף אויף אייער טאטן! — וואו נעמט ראטשילד געלט? — ער מאכט? איך מאך אויך; א שיינע פאר מזומן מאך איך.

אמאל, ווען נחום שאפירא איז נאך גע־ ווען א מלמד, האט ער נישט געהאט א גרייצער ביי דער נשמה. דערנאך איז ער געווארן א מיליאנער.

ער ווערט באצייכנט אלס געניאלער מענטש און גרויסער ארגאניזאטאר. נאך זייענדיק א מלמד האט ער ליב געהאט צו "מייסטערן". ער איז געווען איינער פון יענע אידן מלמדים, וואס זיינען אויך שטיקלאך "מעכאניקער".

און די דאזיקע "מעכאניקעריי" איז נחום שאפירא צענוץ געקומען שפעטער צו מאכן פאלשע געלט.

ער האט אליין דערפונדן די קונציקע מאשינקעס און כעמישע שטאפן, מיט וועלכע ער האט געמאכט דאס געלט. פאכלייטן האבן באוואונדערט זיינע טעכ־ נישע קענטשאפטן.

אין יאר 1895 איז ענדלאך געלונגען די ווינער דעטעקטיוון צו כאפן נחום שאפירא'ן אין ראטערדאם, האלאנד. מען האט אים געבראכט קיין ווין און מען האט אים פאראורטיילט צו זעקס יאר טור־ מע.

אזוי ווי מען האט געוואוסט אז נחום שאפירא איז א געניטער אנטלויפער פון די טורמעס, האט מען אים פארשפארט אין דער שטארקסטער עסטרייכישער טור־ מע אין געלעסדארף, וועלכע איז אמאל געווען א פעסטונג און איז ארומגערינגלט מיט א טייך.

אין טורמע האבן זיך געפונען נאך אנדערע אידישע פארברעכער. און אלס מלמד האט נחום שאפירא פאר די אי־ דישע פארברעכער געדאווענט שבת און יום־טוב פאר'ן עמוד אין דער טורמע שול.

איינמאל, ווי עס איז גראד געווען אום ראש השנה, איז נחום שאפירא געגאנגען צום טייך וואס רינגלט ארום די טורמע צו תשליך. זעלבסטפארשטענדלאך, ער איז ניט געגאנגען אליין, עס האט אים געפירט א באוואפנטער טורמע וועכטער, ווי עס פאדערט זיך לויט'ן געזעץ.

נחום שאפירא האט אפגעזאגט תש־ ליך, צוגעמאכט דעם סידור'ל און ער האט געמאכט "ויברח".

איידער דער טורמע וועכטער האט נאך צייט געהאט זיך אומצוקוקן, איז שוין נחום שאפירא פארשוואונדן גע־ ווארן.

ווי אזוי ער איז דאמאלסט אין מיטן העלן טאג פארשוואונדן געווארן פאר די אויגן פון דעם וועכטער, איז פארבליבן א געהיימעניש.

ווען ער איז אנטלאפן פון טורמע האט נחום שאפירא, פארשטייט זיך, נישט געהאט קיין גראשן ביי דער נשמה. וואו נעמט מען געלט?

— אט דאס איז געווען די פראגע. עס איז אים געלונגען צו באקומען ערגעץ פינף ראניגיש, א דאמאלסטדיקן עסטריי־ כישן צען קראנען שטיק.

דעם באנקנאט האט נחום שאפירא (ווי ער האט שפעטער, ביי זיין דריטן פראצעס דערציילט פאר די ריכטער) גע־ ווייקט אין ספירט, אין וועלכן ער האט אריינגעטאן אזא פראשעק, דאן האט ער דעם עכטן מיט א דינער נאדל צעטיילט אין צוויי העלפטן, און באקומען אויף איין זייט ווייס פאפיר, און אויף דער אנ־ דערער געדרוקט אלס געלט.

זיצט ער אזוי ערגעץ אין א באן־הויף, אין א ווינקל, און פיפקעט זיין ליולקע ציביק. זעט ער אריינקומען אין באן־ הויף א רייכן אונגארישן אקסן סוחר. נחום שאפירא שארט זיך צו צו אים, און פארפירט מיט אים א געשפרעך:

— איר ווייסט ווער איך בין?

— ניין.

— איך בין נחום שאפירא.

— יא, יא, געהערט פון אייך ר' נחום.

(שלוס אויף זייט 3)

די "מענשלאכע" הינריכטונג פון פארברעכער וואס דער נעוואדא סטייט האט איינגעפירט

א פארברעכער ווערט הינגעריכטעט אין א פארשלאסענעם קאמער וואס איז אנגעפילט מיט גאז

וואס איז דער שנעלסטער און "מענש־ לאכסטער" אופן אוועקצושיקן אויף יע־ נער וועלט א פארברעכער, ווען א דזשו־ רי געפינט אים שולדיק אין באגיין א מארד? וועגן דער דאזיקער פראגע זיי־ נען פאראן א סך מיינונגספארשיידנהיי־ טן: פאראן סטייטס וועלכע האבן זיך איינגאנצן אפגעזאגט פון טויט שטראף און עס זיינען פאראן ווידער אנדערע סטייטס, וועלכע פירן דורך די הינריכ־ טונג פון פאראורטיילטע מערדער אויף פארשיידענע אופנים.

וועגן דער דאזיקער טעמע איז אין דעם "פאבליק לעדזשער" געווען זייער אן אינטערעסאנטער ארטיקל. די סטייטס וואס האבן פארביטן טויט שטראף אויף לעבנסלייגלאכן פריזאן, זיינען: ניו־ ענגלאנד סטייטס, מידל וועסט, מעין, ראוד איילענד, קענזעס, מישיגען, מי־ נעסאטא, נארט דעקאטא, סאוט דעקאטא און וויסקאנסין. די פעדעראלע רעגירונג פון די פאראייניקטע שטאטן באנוצט זיך נאך מיט דער תליה. יוטא סטייט שיסט אירע פארברעכער, אנשטאט צו הייגנגען זיי און נעוואדא איז דער איינציקער סטייט אין אמעריקע וואס באנוצט זיך מיט גאז אומצוברייגנען א פאראורטיילטן מערדער.

ווען דער לעצטער פריזאנער איז ניט לאנג צוריק הינגעריכטעט געווארן אין נעוואדא, און דער ווארדן האט אים גע־ פרעגט וואס עס איז זיין לעצטע בקשה, האט דער פריזאנער גענענט מיט א שמיי־ כעל: "ברייגנט מיר א גאז מאסק". דער ווארדן פון דעם פריזאן, פענראוז, איז איבערצייגט אז נעוואדא סטייט האט די לייכטסטע און מענשלאכסטע מעטאדע אומצוברייגנען א פארברעכער, ווייל דער פאראורטיילטער ווערט ניט געפייניקט, די גאז לעשט אויס זיין לעבן אויף א שנעלן און ווירקזאמען אופן. ווען דער פריזאנער דארף הינגעריכטעט ווערן, זעצט מען אים אריין אין א שטול וואס געפינט זיך אין דעם קאמער. ער ווערט צוגעבונדן צו דער שטול און דאן ווערט די טיר פון דעם קאמער פארשלאסן. דער קאמער ווערט דאן אנגעפילט מיט שטיקנדער גאז, און אין פארלויף פון עטלאכע סע־ קונדען צייט, איז דער פריזאנער טויט.

די גאז וואס מען באנוצט פאר דעם צוועק איז זייער א טויטלאכע און ביליקע, און עס קאסט דער סטייט רעגירונג ניט מער ווי ניינציק סענט הינצוריכטן א פארברעכער. אין דער אמעריקאנער אר־ מיי באנוצט מען זיך מיט דער גאז צו טויטן מייז און ראטן. אין דער לעצטער וועלט מלחמה האבן די פראנצויזן די דאזיקע גאז אריינגעליינגט אין די קוילן. ענגלאנד האט אויך מיט דער דאזיקער גאז געמאכט עקספערימענטן, אבער די דייטשן האבן דאס ניט געוואלט באנוצן פאר מלחמה צוועקן, דערקלערנדיק, אז גאז קאן נאר ווירקן אין א פארמאכטן צימער, אבער ניט אויפ'ן פרייען פעלד.

עס זיינען אבער פאראן סטייטס וואס טענה'ן, אז דאס דערשטיקן דעם פריזא־ נער דורך גאז איז ניט "מענשלאך" גע־ נוג, ווייל די עלעקטריק טשער איז א פיל "מענשלאכערע מעטאדע". ניינצן סטייטס האבן דערפאר אויסגעביטן זיי־ ער הינריכטונגס־מעטאדן אויף דער עלעק־ טריק טשער. צווישן די דאזיקע סטייטס געפינען זיך אלבאמא, נעבראסקא, ניו־ דזשורזי, ניו־יארק, נארט קאראליינא, אהייא, אקלאהאמא, פענסילווייניא, סאוט קאראליינא, טענעסי, ווערמאנט און ווירד־ זשיניא. זייער טענה איז, אז די עלעק־ טריק טשער מאכט שנעלער א סוף צום פריזאנערס לעבן. ער ווערט צוגעבונדן מיט עטלאכע סטראפס צו דער טשער און דורך די לעדערנע רימענעס לויפט דורך דער עלעקטרישער שטראם וואס פארברענט אים כמעט אויגנבליקלאך.

מעטאדן פון טויט־שטראף האבן זיך בסדר געענדערט. אמאל האט מען פאר־ ברעכער געברענט אויף די שייטער־הוי־ פענס, באווארפן מיט שטיינער, דערוואר־ גען מיט די הענט אדער אומגעבראכט דורך דער שווערד. די גריכן האבן זייערע פארברעכער געגעבן טרינקען פארגיפטעטן ווייַן; אבער די דאזיקע שטראף האבן גע־ קראגן די אריסטאקראטישע פארברעכער, ווייל די פראסטע מענשן וועלכע זיינען פאראורטיילט געווארן צום טויט, זיי־ נען מיט א גראבן שטעקן געשלאגן גע־ ווארן איבער'ן קאפ ביז זיי זיינען געפאלן טויט. אין רוים, ווען דער פארברעכער איז פאראורטיילט געווארן פאר דערמאר־ דען זיין פאטער, האט מען אים געשלא־ גן מיט א שטעקן ביז ער האט אנגע־ פאנגען צו בלוטן, דאן האט מען אים אריינגעלייגט אין א זאק, אים פארנייט צוזאמען מיט א שלאנג, א האן, א מאלפע און א הונט, און דאס גאנצע פעקל אריינ־ געווארפן אין ים אריין. אזא שטראף האט אבער געקראגן דער אריסטאקראטי־ שער פארברעכער, ווייל אויב דער פאר־ ברעכער איז געווען א פראסטיאק, האט מען אים געווארפן צו די לייבן אדער צו־ גענאגלט אים צו א קרייץ.

די מעטאדן פון טויט שטראף האלטן זיך אין איין בייטן און עס וועט ניט גע־ מען לאנג, ביז טויט שטראף וועט אינגאנ־ צען אפגעשאפט ווערן.

—(:.:)—